

Жарко Анђелковић
Београд

ПОЈАМ, ЦИЉЕВИ И НАЧЕЛА ЕКОЛОШКОГ ПРАВА

Сажетак

Предмет проучавања заштите животне средине представља научно сложен и комплексан процес, који обухвата све друштвене сфере. Поред екологије која се бави проучавањем односа између живих организама и околине, еколошки проблеми су постали предмет проучавања великог броја наука: социологије, права, економије, психологије, при чему ћемо у овом раду посебну пажњу посветити еколошком праву. Правни аспекти заштите животне средине изучавају се у оквиру Еколошког права под којим подразумевамо скуп правних прописа којима се регулише заштита животне средине у друштву и држави.

Кључне речи: екологија, еколошко право, заштита животне средине, Србије.

Први сусрет са заштитом животне средине је лична хигијена, одлагање кућног смећа, а потом шири додир јесте наш излазак на улицу и у природу, поред реке или одласци на море или у бање. Ту би први пут чули да је забрањено бацати папириће или друге отпатке мимо корпе. То је први спонтани додир.

Међутим, први организовани начин за комуникацију са заштитом околине је, тамо 60-тих, чланство у Покрет горана. То је покрет који данас кореспондира са еколошким патролама.

Ту је, дакако, садња првог дрвета и зарицање да ћемо сваке године бар у пролеће, ако не и у јесен, засадити бар једно дрво, садницу уопште. Потом, 70-тих прве секције за уређење градова и других

пространстава и простора. То уређење је у ствари прва организована заштита животне средине у друштвеном смислу.

Дакле, заштита животне средине је скопчана и то врло тесно с појмом „чистоћа“ па отуда прве и акције предузећа „Градска чистоћа“, с пролећа за рашчишћавање градских, а данас и сеоских двљих депонија, сада већ традиционално.

Данас, је предмет заштите животне средине сложеније природе-од садње дрвета до саме научне области заштите човекове околине. Дакле, научне анализе и експертизе које разуме се чине предмет екологије. Екологија се може одредити као наука чији је предмет проучавања однос живих бића према њиховој средини, њихов међусобни однос у средини и утицај средине на жива бића.¹⁾

Осамдесетих смо имали акције, као што је нпр. акција 88 садница за Друга Тита. То је најшира тада акција која је изведена на побољшању животне средине, зелене оазе и чистији ваздух.

Дакле, предмет заштите животне средине постаје научно сложен и комплексан. Екологија као заштита животне средине је и философија и делатност. Она се налази и у привреди и економији уопште, у култури, дабоме у законодавству и праву уопште. Она је у етици и политици. Она је у животу, у намирницама и исхрани/еко налепнице независних тела/, али и колективној стамбеној згради која је „велика фабрика смећа“ које треба рециклирати. Све поре живота и рада су прожете екологијом. Она је подједнако заступљена под земљом, на њој, али и изнад ње. Она је скопчана и са безбедношћу и са хемијом, али и медицином. Дакле, поред екологије која се бави проучавањем односа између живих организама и околине, еколошки проблеми су постали предмет проучавања великог броја наука: социологије, права, економије, психологије...²⁾ У овом раду ће посебна пажња бити посвећена еколошком праву.

Заштита животне средине је све присутнија у предшколским и школским клупама и двориштима, и на факултетима, али и у медијима и породицама.

Правни аспекти заштите животне средине изучавају се у оквиру Еколошког права. А под тим подразумевамо скуп правних про-

1) Данило Ж. Марковић, *Социјална екологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994, стр. 14.

2) Исто, стр. 31.

писа којима се регулише заштита животне средине у друштву и држави.

„Само значење речи „околина“ и историјат њене употребе у правне сврхе, разликује се веома много у упоредном праву. За потребе овог приказа, пратићу употребу речи „околина у Француској и Немачкој, као и историјат њене употребе у датим националним правима.

Појам „окоLINE“ за употребу у праву дефинисао је у Немачкој Buchwald. Околина је јединство спољашних животних услова који утичу на једну одређену животну јединицу, била то индивидуа, било то друштво. Каснији развој учења о појму „окоLINE“ показује склоност ка развијању дефиниција које не теже да буду опште, него, посматрајући појам „окоLINE“ из разних углова, настоје да дефинишу уже појмове да би тако допрле до појма „окоLINE“ који је примерен употреби у праву. Посебно су таква настојања развијена код Kloepfer-а, свакако најзначајнијег немачког аутора у области правне околине.

Он разликује два темељна појма „окоLINE“: екстензивни и рестриктивни. Под екстензивним појмом околине, подразумева „целокупно окружење човечанства и све социјалне, културне и политичке односе“. Екстензивни појам околине одражава оно што се под околином, у свакодневном говору разуме, али допушта се исто значење појма у социолошкој науци.

Под рестриктивним или природним појмом околине, ваља подразумевати само природне

/елементарне/ услове живота човечанства, у биолошком смислу речи, а посебно медије околине, тј. тло, ваздух и воду. За немачко законодавство Kloepfer констатује да је као нормативни појам околине прихватио управо овај, рестриктивни или природни појам околине.³⁾

„У француској правној литератури, развој употребе речи „околина“ је нешто другачији. Појам „окоLINE“ је мање разуђен, а такође не пледира се без резерве за употребу ове речи, него се допушта и употреба израза „еколошко право“.

У свакодневном говору реч „околина користи се у двоструком значењу:

3) Весна Ракић-Водинелић, *Право заштите животне околине/Избор текстова/*, Правни факултет Универзитета Унион у Београду, Београд, 2010.

(1) „околина“ значи јединство чинилаца који условљавају живот једне биолошке групе;

(2) „околина“ одређује однос између изграђених објеката и њиховог целокупног окружења, без обзира да ли је то окружење природно или вештачко.

Осим у свакодневном говору, израз „околина“ у свом првом значењу је у употреби у природним наукама, а у другом значењу, у речнику архитеката и урбаниста. Појам „околине“ у француском праву није законски дефинисан. У литератури се констатује да ниједан законски текст не дефинише „околину“ на општи начин, као један општи правни појам. Из тога произилази да не постоји „право околине“ у законски дефинисаном смислу речи. Према Закону од 10. VII 1976. године/који за предмет има заштиту природе/, „околина“ се може схватити као генерички појам који обухвата три битна елемента: природу/тј. Биљни и животињски свет и њихову биолошку равнотежу/, природне ресурсе/ тј. воду, ваздух и тло/ и градове и пејзаже.⁴⁾

Код нас у нашој правној науци је присутан појам „еколошко право“, а у законодавству се за исту материју употребљава појам, тј. синтагма „заштита животне средине“. Тако су називи неких од закона: Закон о изменама и допунама Закона о заштити животне средине, Закон о заштити од буке у животној средини, Закон о изменама и допунама Закона о процени утицаја на животну средину и др.

Сматрамо да је ова синтагма исправна и да у нашем језику одражава баш оно што се под заштитом живог света у „свету“ сматра. Ово би уједно и био појам „средине“. Нешто слично француском појму „околина“, али много шире.

Професорка Ракић-Водинелић наводи следеће развијене дефиниције еколошког права:

„Са аспекта доминантног заштитничког карактера еколошког права, једна врста развијеног појма, учестала је у немачкој правној литератури. Полазећи од различитих метода заштите, развијених у теорији, правним изворима и јудикатури, разликује се медијална, каузална, витална и интегративна еколошко-правна заштита.

4) Исто.

Под медијалном заштитом подразумева се правна заштита три елементарна еколошка медија: тла, ваздуха и воде. Циљ каузалне заштите околине јесте у томе да се правно уреди

Руковање штетним и опасним материјалима. /У оквиру каузалне заштите, разликује се неколико подгрупа система правних правила: правила о хемикалијама, правила о атомском и другом опасном зрачењу, правила о заштити прехранбених намирница, правила о поступању са отпадним материјалима, правила о заштити од средстава за лечење биљака, правила о заштити од хемијских ђубрива, од средстава за прање и чишћење, итд./ Витална заштита околине има за циљ заштиту животиња и биљака. Најзад, под интегративном заштитом не подразумевају се неке посебне методе еколошке заштите, већ успостављање равнотеже између набројаних метода;различите врсте еколошко-правне заштите не треба једна другој да конкуришу,већ их правни поредак мора хармонизовати.“⁵⁾

У занимљивом избору текстова професорка је објавила и свој рад: Еколошка тужба. у првој фусноти овог рада В.Ракић-Водинелић објашњава:

„Назив овог рада не означава/у терминолошком и правносистематизацијском смислу/ сасвим исправно појам-можда би адекватнији назив био: Тужба за заштиту човекове средине/околине/. Ево зашто.Израз човекова/животна/ средина/ франц. l'environnement, енгл. environment, нем. Umwelt /podrazumeva dva smisla:kolokvijalni i naučni...“⁶⁾

„Ако се пажљиво анализирају текстови Уговора о оснивању Европске уније и Уговора о оснивању Европске заједнице,постаје јасно да појам животне средине није дефинисан овим документима. Основни разлог за непостојање ове дефиниције у Уговору о оснивању Европске заједнице јесте тај што у тренутку потписивања овог уговора област животне средине није била предмет интересовања држава чланица. Свакако да је други разлог и то што педесетих година није постојала јасна свест о утицају привреде и економског развоја на животну средину, као и чињеница да последице загађења нису биле у великој мери видљиве.

Уговор о оснивању Европске уније такође не садржи дефиницију животне средине, већ се животна средина спомиње у контек-

5) Исто.

6) Исто.

сту циљева којима Унија тежи. Као један од циљева дефинисаних чланом 2. предвиђено је да ће Унија “подстицати привредни и друштвени развој као и остваривање усклађеног и одрживог развоја”, без навођења шта се подразумева под одрживим развојем. Важно је поменути и бивши члан 8. истоименог уговора који је део члана 2. којим се прописује као један од циљева Заједнице, „виши ниво заштите, као и побољшање квалитета животне средине“.⁷⁾

„Политика Заједнице у области животне средине доприноси постизању следећих циљева:

- очувању, заштити и побољшању квалитета животне средине;
- заштити људског здравља;
- опрезном и рационалном коришћењу природних ресурса;
- унапређење на међународном плану мера за суочавање са регионалним и
- планетарним проблемима животне средине.“⁸⁾

„Стални еколошки изазови у виду различитих облика нарушавања животне средине подстакли су Европску унију и њене државе чланице да дефинишу основна начела на којима почива еколошко право ЕЗ/ЕУ. Наравно да је већина тих начела општепризната и прихваћена као међународна еколошка начела која су изнова прокламована као начела заштите животне средине у Европској унији. Ваља овде и напоменути да је еколошко право првобитно почело да се развија као грана међународног јавног права управо због тога што су еколошки проблеми прекограничног карактера и захтевају заједничку акцију свих држава.

Нека од најзначајнијих начела су следећа:

- начело одрживог развоја,
- начело предострожности и превенције,
- начело интегралности,
- начело „загађивач плаћа“ и „корисник плаћа“,
- начело да штета по животну средину треба да буде исправљена на извору,
- начело супсидијерности,
- начело пропорционалности или сразмерности, и
- начело информисања и учешћа јавности.“⁹⁾

7) Александра Чавошки, *Основи еколошког права Европске уније*, Правни факултет Универзитета Унион у Београду, Београд, 2007, стр. 13.

8) Александра Чавошки, *Основи еколошког права Европске уније*, Правни факултет Универзитета Унион у Београду, Београд, 2007; Видети члан 174. УЕЗ.

9) Александра Чавошки, *Основи еколошког права Европске уније*, Правни факултет Универзитета Унион у Београду, Београд, 2007, стр. 14.

Заштита животне средине штити се и нашим кривичним законодавством. Ево шта у вези са тим кажу компетентни професори права.

„У циљу обезбеђења квалитетне, законите благовремене и ефикасне заштите животне средине у нашој земљи је институционализован разуђен систем еколошких деликата међу којима се по свом значају, природи и карактеру издвајају еколошка кривична дела као најопаснији облици ових деликата. Еколошка кривична дела су предвиђена у Кривичном законiku, у групи кривичних дела против животне средине, али и групи кривичних дела против опште сигурности људи и имовине.

Сва ова дела за објекат заштите имају или животну средину у целини или поједине њене сегменте као што су: ваздух, вода или земљиште, односно биљни и животињски свет, који се зависно од врсте деликата потврђују или угрожавају различитим делатностима чињења или пропуштања. Но, према најновијим схватањима у правној теорији често се истиче да се као објекат заштите ових кривичних дела јавља право човека на здраву животну средину као једно од основних људских, општецивизацијских права човека и грађанина.“⁽¹⁰⁾

„Већина кривичних дела против животне средине садрже већ у поднасловима основни заштитни објекат-животна средина. Тако одредба члана 260. КЗ носи наслов-загађење животне средине, члан 261. непредузимање мера заштите животне средине, члан 262. противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину, члан 263. оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине, члан 264. оштећење животне средине, члан 265. уништење, оштећење и изношење у иностранство заштићеног природног добра, члан 268. повреда права на информисање о стању животне средине. Међутим, истоветан приступ примењен је и код оних кривичних дела која немају већ у поднаслову префикс животна средина, али којима се штите добра која такође представљају део животне средине. Такав је случај са кривичним делима предвиђеним у одредбама чл. 270-277. КЗ.“⁽¹¹⁾

10) Драган Јовашевић, „Заштита животне средине у кривичном законодавству Републике Србије”, Судска пракса, бр.1, Пословна политика, Ад, Београд, 2009, стр. 61.

11) Мирослав Врховшек, „Кривично-правна заштита животне средине према новом Кривичном законiku Србије”, Судска пракса, бр.5-6, Пословна политика ад, Београд, стр. 56 и 57.

Професор Врховшек надаље, у цитираном раду, предлаже и указује „на значај који нарочито у области заштите животне средине има питање казнене одговорности правних лица. Ретко у којој области се као овде у заостреној форми указује потреба да се на деликтна понашања правних лица реагује и казним санкцијама. У нашем правном систему постоји одговорност правних лица за привредне преступе, али се поставља питање да ли је то адекватан одговор на тешке повреде животне средине коју нека правна лица врше и није ли оправдано увести и кривичну одговорност правних лица?“¹²⁾

На крају, подсећамо да се материја заштите животне средине изучава на више факултета код нас – као посебни смерови на технолошком, биолошком, географском, природно-математичком, шумарском и др, а на правним факултетима постоји Еколошко право. Такође, подсећамо да на Универзитету Сингидунум у Београду постоји ФУТУРА-Факултет за примењену екологију, на коме се на основним академским студијама изучава заштита животне средине.

Тако се на Правном факултету у Београду изучава Еколошко право, као опциони предмет, а у оквиру Међународног јавног права, као посебно поглавље, се проучава XXX. Међународно право заштите и очувања животне средине.

„Као и у неким другим гранама међународног права у фази настајања, сам предмет ове гране није јасно и прецизно одређен. У опцији су две концепције животне средине, екстензивна и рестриктивна. По екстензивној концепцији животна средина представља јединство спољашњег, физичког елемента и плодове човекове активности, док рестриктивна концепција животну средину своди на спољашњи, физички елемент као оквир или подршку човекове активности. Исправнија је екстензивна концепција не само због тога што се ослања на очигледну чињеницу да су и плодови људске активности део животне средине, већ и због својих ширих, правнополитичких значења. Она искључује или барем поставља рационалне границе антропоцентричном приступу заштити животне средине и отвара шири простор за конституисање Права човека на здраву животну средину као специфичног права.“¹³⁾

12) Исто 57-58.

13) Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет у Београду, Београд, 2010, стр. 638, 639.

И сасвим на крају, еколошко право треба да едукује и оно то и чини, пре свега правнике, али и друге заинтересоване, за препознавање кршења права заштите животне средине и подстицати на предузимање мера и акција за успостављање пређашњег стања у животној средини и изграђивати будућност човеку и биљном и животињском свету на планети.

Сматрамо да се еколошко право не треба да дели на унутрашње и међународно, јер исто је универзално као и људска права.

Zarko Andjelkovic

CONCEPT, GOALS AND PRINCIPLES OF ENVIRONMENTAL LAW

Summary

Studying of environmental protection is a very complex scientific process which encompasses all spheres of society. Beside ecology which studies relationships between living organisms and the environment, ecological problems represent the subject of research of many other sciences: sociology, law, economy psychology. The main subject of our paper is environmental law. Legal aspects of environmental protection are studied within the Environmental Law which is defined as a set of legal rules for regulation of environmental protection within society and state.

Key words: ecology, environmental law, environmental protection, Serbia.

ЛИТЕРАТУРА

- Ashford Nicholas, Caldart Charles, *Environmental Law, Policy, and Economics*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2008.
- Врховшек Мирослав, „Кривично-правна заштита животне средине према новом Кривичном законика Србије”, Судска пракса, бр. 5-6, Пословна политика ад, Београд.
- Јовашевић Драган, „Заштита животне средине у кривичном законодавству Републике Србије”, Судска пракса, бр.1, Пословна политика, Ад, Београд, 2009.
- Крећа Миленко, *Међународно јавно право*, Правни факултет у Београду, Београд, 2010.
- Марковић Ж.Данило, *Социјална екологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994.
- Милошевић Зоран, „Православље и екологија”, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, бр. 2/2003.

- Петровић Љиљана, Анђеловић Жарко, „Институционални облици заштите животне средине”, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, бр. 4/2010.
- Ракић-Водинелић Весна, *Право заштите животне околине/Избор текстова/*, Правни факултет Универзитета Унион у Београду, Београд, 2010.
- Стојадиновић Миша, „Моралистички фрагменти”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2010.
- Чавошки Александра, *Основи еколошког права Европске уније*, Правни факултет Универзитета Унион у Београду, Београд, 2007.

Resume

The first experiences with environmental protection are certainly personal hygiene, household garbage disposal, weekends in nature, by the river or sea. Today there is scientific consensus about the fact that analyzing of environmental protection represents very complex multidisciplinary scientific process. Ecology as environmental protection is both philosophy and activity. It is located within the economy, the culture, in law and politics, in ethics etc. Environmental protection is increasingly present in preschool and school education, in universities, in media and in all spheres of society in general. Environmental law should educate and this is what it does, especially it should educate lawyers, and other interested parties for identifying violations of environmental protection. Environmental law should also encourage the actions and measures for the restoration of previous state of the environment and to build the future of living beings on the planet. We believe that environmental law should not be divided into local and international because it is universal.